

PRAVNI I FINANSIJSKI ASPEKTI POLOŽAJA RATNIH INVALIDA U KRALJEVINI JUGOSLAVIJI 1921-1941. GODINE

APSTRAKT: U članku se istražuju do sada neproučeni segmenti socijalne politike jugoslovenske države prema populaciji ratnih invalida.

Položaj invalida u monarhističkoj Jugoslaviji zavisio je od shvatanja invalidnosti i od toga koji su invalidi bili u centru društvene brige. Polazilo se od predrasuda po kojima su invalidi, bez obzira na vrstu invaliditeta i stepen invalidnosti, pravno doživljavani, prema rečima Slobodana Jovanovića, kao posebna vrsta „privredno slabijih” osoba.¹ O njima se nije ni razmišljalo u kategorijama njihove pravne i ekonomske jednakosti sa osobama koje nisu bile invalidi. Iz takvih shvatanja proizlazila je celokupna socijalna politika Kraljevine Jugoslavije prema njima. Koliko su civilni invalidi bili pravno nezaštićeni posredno se vidi iz podatka da je Udruženje ratnih invalida (dalje: URI) bilo prisiljeno da, u predlog izmene Zakona o invalidima, ubaci stav po kome bi deca ratnih invalida, koja su i sama postala fizički ili mentalno „potpuno nesposobna za ma kakvo privređivanje” pre 16 godine, primala invalidninu dok im je „nesposobnost” trajala, ali samo pod uslovom da ta deca nisu odgovorna za nastanak sopstvene invalidnosti.² Drugim rečima, invalidi čija bi invalidnost nastala posle 16 godine života, te osobe koje su sopstvenom krivicom stekle hendikep, nisu imali prava ni na minimalnu državnu pomoć.

Posebnu brigu država i institucije posvećivali su gotovo isključivo invalidima čija je invalidnost bila posledica rata i ratnih razaranja. Na teret invalidskih organizacija u Kraljevini Jugoslaviji pala je i briga o izdržavanju brojnih udovica palih ratnika i ratne siročadi. To znači da je broj korisnika usluga invalidskih organizacija daleko premašivao broj ratnih vojnih i civilnih invalida. Zato su vlade u jugoslovenskoj državi vodi-

¹ Slobodan Jovanović, „Ustavno pravo Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca”, Beograd 1995, str. 528.

² „Izveštaj o radu Središnjeg odbora Udruženja ratnih invalida Jugoslavije o radu u 1934-1935. godini (dalje: „Izveštaj o radu u 1934-1935. godini”), Beograd 1935, str. 61.

le restriktivnu politiku prema invalidima i pokušavale da smanje broj korisnika ličnih i porodičnih invalidnina kako bi time rasteretili budžet predviđen za socijalna davanja. Veliki broj invalida nije imao pravo da koristi beneficije predviđene zakonom. Udruženje ratnih invalida, možda sa izvesnom dozom preterivanja, smatralo je da broj priznatih slučajeva invalidnosti nije bio veći od 10% ukupne populacije ratnih invalida, koja se procenjivala na oko pola miliona ljudi. Pored kvantitativne diskriminacije u zakonodavstvu, invalidi su imali problema sa isplaćivanjem invalidnina koje su kasnile i po nekoliko godina. Koliko je to bilo veliko pitanje, vidi se i po izjavama zahvalnosti URI upućenih na adresu ministra finansija, Milorada Đorđevića, jer se za vreme njegovog mandata invalidnina redovno isplaćivala.³

Tih 50.000 privilegovanih ratnih invalida uživalo je naizgled veliku pravnu zaštitu. Državna zajednica osećala se odgovornom prema onima koji su iz rata izašli sa trajnim fizičkim i psihičkim oštećenjima. Formalno gledano, nastojalo se da se invalidima obezbedi zadovoljenje minimuma životnih potreba. Tamna strana stvorene slike o invalidima bila je ukorenjena društvena navika da se o njima razmišlja u kontekstu slabosti, opterećenja, nesposobnosti, pa čak i suvišnosti postojanja invalidske populacije. Bio je to uhodan refleks ispoljavanja dvostrukog morala društvenih stavova. Iako je kodeks javnog ponašanja polazio od poštovanja podnetih žrtava pojedinca invalida, u stvarnom životu dolazilo je do diskriminacije čak i u onim oblastima svakodnevice koje su bile pravno regulisane da bi se olakšala njihova društvena integracija. Deo odgovornosti za takvo stanje ležao je u nedostatku spremnosti invalidskih organizacija u Kraljevini Jugoslaviji da zajednički istupe u borbi za podizanje socijalnog i ekonomskog statusa invalida. Pored URI, između svetskih ratova, delovale su i druge dve organizacije ratnih invalida: „Liga invalida” i „Klub oficira ratom osakaćenih”. Izveštaji udruženja svedoče da je njihov uticaj bio marginalan, ali su tonovi kojima se o njima govorilo bili daleko od kolegijalnih izraza. Za „Klub oficira ratom osakaćenih” tvrdilo se da ima samo 80 članova, a za „Ligu invalida” da ima samo predsednika. Postojalo je i „Udruženje osakaćenih ratnika za rešenje invalidskog pitanja”. Tvrdilo se da su ta udruženja nastala kao odgovor članova beogradskog oblasnog odbora koji su bili nezadovoljni politikom URI.⁴ U okviru URI, koje je osnovano tokom 1920. godine, postojalo je više tela koja su odlučivala o politici: kongres, koji se sastajao jednom godišnje, Upravni odbor, širi Središni odbor, uži Središni odbor i Nadzorni odbor. Postojali su oblasni i mesni odbori kao niža tela URI. Sednice viših odbora održavane su u popodnevним časovima. Tokom 1935. godine procenjivalo se da Udruženje ima oko 88.000 članova, od čega 45.000 ratnih invalida. Članovi URI su u strukturi organizacije imali 32 oblasna odbora i 579 mesnih odbora.⁵ Središni odbor URI definisao je sebe kao privatnu instituciju čiji je zadatak bio da svojim činovničkim aparatom besplatno obavlja poslove invalidskoj populaciji i da odbrani i zaštiti interese ratnih invalida.⁶ Međutim, delovanje udruženja nije se uvek poklapalo sa stavovima

³ Isto, str. 12 - 13, 20.

⁴ Isto, str. 57, 152.

⁵ Isto, str. 6.

⁶ Isto, str. 5.

državne socijalne politike. Neostvarena namera Nikole Pašića, početkom mandata njegove pete vlade u leto 1923. godine, da ukinе Ministarstvo socijalne politike i da njegove odseke premesti u druga ministarstva, bila je pokazatelj niske socijalne svesti jugoslovenske države.⁷ Neprimeren odnos države i društva prema invalidima uopšte najbolje ilustruje zapanjujući podatak da se uopšte nije vodila uredna državna statistika o brojnosti invalidske populacije. Od sredine tridesetih godina stidljivo se nagoveštavala potreba državnih institucija za tom vrstom informacija i tražila pomoć invalidskih organizacija u obavljanju takvih zadataka. Zanimljivo je da se nije govorilo o roku u kome bi se obavio taj složeni poduhvat. Središnji odbor, glavno telo URI, odlučio je da svoje oblasne odbore za podmirivanje eventualnih velikih troškova prikupljanja statističkog materijala podrži sa sumom od 300.000 dinara.⁸ Izbijanje Drugog svetskog rata sprečilo je ostvarivanje planova.

Opsednutost jugoslovenske države pozitivnim finansijskim efektima smanjivanja socijalnih izdataka dovodila je do pogoršavanja egzistencijalnih uslova za život invalida čak i u sredinama sa relativno naprednim ustanovama socijalne zaštite. Podsticaj za vođenje restriktivne socijalne politike dolazio je delom i od kritički raspoloženih pojedinaca koji su smatrali da je „rasipanje snaga” jedna od bitnih odlika rada humanitarnih udruženja. Zamerke su se svodile na opaske da je država prinuđena da deli sredstva kojima pomaže rad raznih udruženja sa sličnim ili istim ciljevima. Predlagala se čak mera prisilnog forsiranja ujedinjavanja tih organizacija. Primera radi, zahtevalo se da opštine daju zemljišta za podizanje domova samo pod uslovom da više udruženja zajednički podigne i koristi taj dom.⁹ Iza takvih predloga krila se namera ubeđenih pristalica centralizacije da, snažnim uticajem države, otklone ono što su smatrali slabostima u sferi socijalne politike. Bila im je potpuno strana misao da su za te propuste krive više državne institucije, sa svojom restriktivnom praksom, od često vrlo požrtvovanih pojedinaca koji su se bavili humanitarnim radom.

Slabost pravnih normi

Od 1918. politika prema invalidima sprovodila se posredstvom podzakonskih akata, uredaba i pravilnika. Tek sa Vidovdanskim ustavom iz 1921. država je na sebe i zvanično preuzela brigu o stručnom usavršavanju invalida kako bi se oni osposobili za samostalno privređivanje, a priznala im je i pravo na državnu pomoć i zaštitu. Te beneficije pripadale su i porodicama poginulih i umrlih ratnika. Tako su invalidi prisiljeni da svoja specifična prava ostvaruju u zajednici sa osobama koje nisu bile invalidi, a

⁷ O tome više videti: Dušan Peleš, „Ciljevi i putevi socijalne politike u Kraljevini Jugoslaviji”, *Jugoslovenski državni almanah*, deo I, *Jugoslovenski socijalni almanah*, Beograd 1930, str. 18.

⁸ „Izveštaj o radu Središnjeg odbora Udruženja ratnih invalida Jugoslavije o radu u 1935-1936-1937. godini” (dalje: „Rad URI tokom 1935-1937. godine”), Beograd 1937, str. 9.

⁹ Dragoljub Andelinović, „Rasturanje snaga u humanim udruženjima”, *Jugoslovenski državni almanah*, deo I, *Jugoslovenski socijalni almanah*, str. 57-58.

koje su pripadale ekonomski i socijalno nedovoljno obezbeđenim kategorijama društva.¹⁰ Dobra strana te ustavne odredbe bila je što ta prava nisu ograničena isključivo na ratne vojne i civilne invalide, tako da su se i druge osobe sa invaliditetom, normativno gledano, mogle pozivati na taj član Ustava bez obzira na to što zakoni o invalidima nisu predviđali da i drugi invalidi, osim ratnih, mogu koristiti pomoć ili se stručno usavršavati.

Tokom 1922. godine Ministarstvo socijalne politike, u bliskoj saradnji sa invalidskim organizacijama, kreiralo je Nacrt zakona o invalidima. Ali taj nacrt, kao ni desetak narednih zakonskih predloga i projekata za rešavanje pravnih problema invalida, nije ni ušao u proceduru u Narodnoj skupštini. Poznavaooci socijalnih prilika u Kraljevini nisu štedeli reči kritike na račun konačno usvojenog zakona o invalidima iz 1925, ocenjujući ga kao jedan „...od najlošijih socijalnih zakona naše ere”. Po njegovim odredbama, invalidi rata primali su iz državne blagajne dinar i trideset para dnevno po osobi. Samo oko 800 invalida moglo je da računa i na veća sredstva u vidu lične potpore koja je iznosila 13 dinara dnevno. To nije bilo dovoljno ni za puko preživljavanje samaca, a tim manje za izdržavanje brojnih članova porodica osoba sa invaliditetom. Država se pokazala nesposobna da obezbedi kontinuitet u isplaćivanju tih potpora. Po nekim proračunima, Ministarstvo socijalne politike dugovalo je invalidima dvesta miliona dinara.¹¹

Ni naredni zakonski projekti nisu doveli do željenog poboljšanja pravnog i ekonomskog statusa osoba sa invaliditetom. Po odredbama Zakona o invalidima iz 1929. godine, smanjenje broja priznatih ratnih invalida pogodilo je invalide koji su u vojsci oslepeli od raznih bolesti, zatim one čiji je hendikep bio posledica promrzlina, a posebno gluve i neme bivše ratnike. Drugim rečima, prestalo se voditi računa o ljudima čija invalidnost nije bila neposredna posledica ranjavanja. Broj korisnika ličnih invalidnina smanjio se sa 52.425 na samo 27.532 ljudi.¹² Finansijski efekti redukcije invalidnina, u narednom petogodišnjem periodu, približno su se procenjivali na 600.000.000 dinara uštede, ali to nije bilo pravo opravdanje za prepuštanje invalida ekonomskim i socijalnim nedaćama.¹³

Najveći zadatak URI, po oceni Središnjeg odbora, bila je kampanja radi dopune i izmene zakona o invalidima kako bi invalidska prava uživala celokupna populacija korisnika. Uzalud je Središnji odbor upućivao pisma ministru socijalne politike u kojima se tražilo povećanje broja korisnika invalidskog zakona. Pod njihovim pritiskom

¹⁰ O tome najbolje svedoči član 32. Vidovdanskog ustava, koji je naglašavao da: „Invalidi, ratna siročad, ratne udovice i siromašni i za rad nesposobni roditelji poginulih ili u ratu umrlih ratnika uživaju naročitu državnu zaštitu i pomoć u znak priznanja. Zakonom će se urediti pitanje o osposobljavanju invalida za rad, i o vaspitanju ratne siročadi za rad i život.” Citirano prema: Slobodan Jovanović, *n. d.*, str. 528.

¹¹ Ljubomir St. Kosier, „Socijalno stanje i socijalan rad u Jugoslaviji”, *Jugoslovenski državni almanah*, deo I, *Jugoslovenski socijalni almanah*, Beograd 1930, str. 8.

¹² „Izveštaj o radu u 1934-1935. godini”, str. 49.

¹³ Isto, str. 54.

ministar je pristao da Središni odbor sam napravi projekat dopune zakonskih rešenja. Širenje broja korisnika zahtevalo je povećanje sredstava za 30,000.000 – 40,000.000 dinara godišnje, a s tim su se složili čak i neki predstavnici Ministarstva finansija. Paralelna akcija vođena je prema strukturama u Dvoru, Narodnoj skupštini i Senatu Kraljevine Jugoslavije. Svakom poslaniku u skupštini Središni odbor uputio je pismo u kome ga je obavestio o nezadovoljavajućem socijalnom statusu invalida. Preko maršala dvora kralj Aleksandar saznao je tok akcija za izmenu zakona.¹⁴ Širom Jugoslavije organizovani su veliki manifestacioni zborovi, ali je kampanja naglo prekinuta posle marsejskog atentata u jesen 1934. godine, sa obrazloženjem da bi dalje manifestacije izazvale negativan efekat i otudile mase od invalidskih zahteva.¹⁵ Tako su politička dešavanja negativno uticala na borbu invalida za ravnopravnije učešće u društvu iako nisu imala neposredne veze sa invalidskim zahtevima. Osnovni cilj protesta i akcija bio je da se u sistem državne socijalne zaštite uključe svi teški ratni invalidi čiji je stepen invaliditeta uticao na bitno smanjenje njihove privredne sposobnosti. U takve invalide svrstavani su pojedinci sa najmanje 60% privredne nesposobnosti, a procenivalo se da bi povećanje troškova iznosilo oko 6,500.000 dinara godišnje. Pored toga, udruženje se borilo za priznavanje prava na invalidninu srpskim vojnicima, nastradalim tokom gušenja albanske pobune iz 1913. godine, a ista prava tražili su za srpske i slovenačke borce iz ratnih operacija u Koruškoj vođenih tokom 1919. godine. Za invalidnine tih ratnika trebalo je izdvojiti iz budžeta oko milion dinara godišnje.¹⁶

Organizacija URI napisala je predlog izmene i dopune zakona o invalidima iz 1929. godine, a taj predlog podržalo je 120 poslanika Narodne Skupštine. U Skupštini se formirao odbor za proučavanje izmena i dopuna zakona, ali je ubrzo, na izričit zahtev tadašnjeg ministra finansija Milorada Đorđevića, prestao sa radom. Došlo je do sukoba Ministarstva za socijalnu politiku, koje je podržalo zahteve invalida, i Ministarstva finansija, koje se suprotstavljalo povećanju broja invalida sa pravom na invalidninu. U suštini, to je bila borba povratka prava na invalidninu za svega 10% ljudi od 7.662 teška invalida kojima je, po zakonu iz 1929. godine, ukinut taj izvor prihoda. Prema predračunu Ivana Pucelja, tadašnjeg ministra za socijalnu politiku, za zbrinjavanje povećanog broja porodica poginulih ratnika i ratnih invalida bilo je potrebno izdvojiti dodatnu sumu od 46,771.400 dinara. Ministarstvo finansija uopšte nije odgovorilo na taj vrlo umeren predlog. Ni personal Ministarstva pravde nije bilo na strani invalida. Šef kabineta ministra pravde Dragoslav Jovanović onemogućio je prijem delegacije URI kod ministra Božidara Maksimovića. Nakon intervencije Dvora, izgledalo je da su se okolnosti promenile u pozitivnom smeru, ali ministar Đorđević odbacio je sve predloge, za izmenu zakona, sa motivacijom potrebe finansijske restrikcije pošto je ekonomska kriza smanjila platežnu moć stanovništva. On se pozivao i na

¹⁴ Isto, str. 38-39.

¹⁵ Isto, str. 22.

¹⁶ Isto, str. 51.

okolnost da invalidski sudovi do 1933. godine nisu završili procese dodeljivanja invalidnina na osnovu zakona iz 1929. godine.¹⁷

Koliko je bilo teško sprovesti u delo čak i utvrđenu zakonsku regulativu, svedoči i žalba udruženja da se zakon iz 1929. i pored svih restriktivnih normi nije u potpunosti primenjivao. Zameralo se Ministarstvu socijalne politike i narodnog zdravlja da nije dovoljno iskoristilo svoj uticaj na niže invalidske sudove, pa i na Viši invalidski sud, da jednoobrazno primenjuju odredbe i da se dodeljivanje invalidske pomoći ne vrši na štetu invalida. Nije se prihvatilo opravdanje Ministarstva da je za tako nešto bilo nadležno isključivo Ministarstvo unutrašnjih dela. Niži invalidski sudovi preterano su sporo rešavali slučajeve i prebacivalo im se da to čine zbog materijalnog koristoljublja pošto su bili plaćeni po sednicama, a ne po broju rešenih predmeta. Oni su srazmerno često držali sednice, ali predmeti, uprkos tome, nisu bili rešavani. Pojedini predmeti u invalidskim sudovima obrađivani su više puta i često vraćani nižim administrativnim instancama na prikupljanje podataka koji se nisu mogli prikupiti. Viši invalidski sud nije radio po slovu zakona, već je u toku svoga rada često oštećivao stranke. Udruženje je bez uspeha tražilo smenu sudija toga suda.¹⁸ U svojim predlozima za izmenu Zakona o invalidima zahtevali su da se Viši invalidski sud sastoji od sedam ljudi. Osim delovođe, koji je trebalo da bude invalid i diplomirani pravnik, u sastavu toga suda bili bi aktivni ili penzionisani sudija Kasacionog ili Apelacionog suda, aktivni sudija okružnog suda za grad Beograd i aktivni sudija okružnog suda za beogradski okrug. Njima bi se pridružila dva oficira: viši oficir Vojnog suda i oficir izvan vojnosudske struke. Predviđalo se da jedan od sudija Višeg invalidskog suda bude iz redova invalida sa završenim pravnim fakultetom, a smatralo se da jedan sudija treba da bude predstavnik Ministarstva za socijalnu politiku. Svi članovi suda imali bi zamenike. Redovne članove i njihove zamenike postavljao bi ministar socijalne politike uz saglasnost drugih resornih ministara. Udruženje ratnih invalida je pokušalo da spreči preterani uticaj politike na kadrovska rešenja i da poveća stalnost sudija predlogom da sudije okružnih sudova za Beograd i beogradski okrug, čak i ako budu premešteni za sudije beogradskog sreskog suda, ostanu na funkciji sudije Višeg invalidskog suda. Ista mera tražila se i za sudije Višeg invalidskog suda koji bi eventualno bili postavljeni za članove Apelacionog ili Kasacionog suda. U tom predlogu, postojala su rešenja i za veoma osetljiva pitanja različitog tumačenja zakonskih odredbi u raznim odeljenjima Višeg invalidskog suda, a to je bio indirektni pokazatelj da je takvih nesuglasica bilo u prethodnom radu suda. Različita tumačenja normi dovodila bi se u sklad na opštim sednicama Višeg invalidskog suda, koje bi zakazivali predsednici odeljenja suda. Opšte sednice mogao je da saziva i ministar socijalne politike, ali samo u slučajevima neslaganja sudija jednog odeljenja oko načelne primene odredaba zakona o invalidima. Odluke opšte sednice, po zakonodavnom projektu URI, imale bi obavezujući karakter za sve sudove koji su se bavili invalidskim pitanjima. Ministar socijalne politike imao

¹⁷ Isto, str. 40-48.

¹⁸ Isto, str. 32-33.

je pravo da traži reviziju svakog suđenja ako bi tokom sudskog procesa došlo do „materijalne povrede zakona”, do nepodudarnosti između činjenica u dokumentima i „faktičkog stanja” i do grešaka prilikom sudskog izračunavanja invalidnina.¹⁹ Drugim rečima, sve te pojave, odnosno sudski propusti, bili su sastavni deo primene pravnih normi.

Pritisak URI za ukidanje invalidskog zakona donekle je urodio plodom. Od 1. aprila 1936. godine stupila je na snagu nova Uredba o izmenama i dopunama Zakona o invalidima iz 1929, po kojoj je 16.500 ranije diskriminiranih žrtava ratnih dejstava obuhvaćeno socijalnim zakonodavstvom. I pored konačno usaglašenih stavova ministarstava finansija i socijalne politike, nastali su problemi prilikom usvajanja uredbe u odboru za finansije Narodne skupštine. Političke razmirice narodnih poslanika dovela su do opasnosti blokiranja uredbe. Za tadašnje prilike svojstveno je da je uredba doneta i mimo volje poslanika. Dok je Dušan Letica, ministar finansija, čitao amandmane članovima odbora za finansije, ministar socijalne politike Dragiša Cvetković istovremeno je odneo tekst uredbe u predsedništvo vlade, gde ju je potpisao premijer Milan Stojadinović. Da bi opravdao takve poteze, Cvetković je u ekspozeu pred Skupštinom povećao broj lica obuhvaćenih uredbom za sedam hiljada, odnosno, na 23.000 ljudi. Središni odbor URI, povodeći se za svojim interesima, hvalio je takve jednos-trane poteze ministara. To svedoči da je svest o parlamentarizmu, u jugoslovenskom društvu, bila na veoma niskom nivou. Glavna osobina uredbe, po mišljenju članova udruženja, bila je u nedostatku negativnih i restriktivnih normi. Uredba nije shvaćena kao konačni i zadovoljavajući okvir pravne regulative. Invalidi su i dalje tražili pot-puno ukidanje još važećeg Zakona o invalidima i donošenje novih propisa. Osvećenje zastave oblasnog odbora u Nišu, na kome je Dragiša Cvetković održao govor u znaku osude zakona, dalo je nov impuls propagandi udruženja. Božidar Nedić, predsednik Središnjeg odbora, objavio je knjigu „Problem obezbeđenja invalida”, a URI je pružio stručnu pomoć i podršku Franji Ježu, bivšem direktoru Invalidske direkcije, u izradi izveštaja o invalidskom zakonodavstvu. U izveštaju je naglašena neophodnost poboljšanja materijalnog položaja invalida i njihovih porodica, preko uredaba sa zakon-skom snagom, po kojima bi i daljnji srodnici invalida uživali određene beneficije. Te preporuke naišle su na neočekivan otpor. Središni odbor nije se libio izjave da je u pi-tanju „sabotaža iz straha od odgovornosti” krugova koji su napravili onako loš zakon o invalidima. Udruženje je apelovalo da Ministarstvo socijalne politike formira komisiju za izradu novog zakona o invalidima, u čijem radu ne bi učestvovali oni koji su osmis-lili postojeće norme. Mandat rada komisije bio bi ograničen na šest meseci.²⁰ Nema podataka o tome da li je Ministarstvo prihvatilo predlog udruženja o formiranju toga tela ali i da ga je odobrilo, nije bilo dovoljno vremena da predlozi komisije zažive i pozitivno deluju.

¹⁹ Isto, str. 61-63.

²⁰ „Rad URI tokom 1935-1937. godine”, str. 36-43.

Poslednje povećanje broja korisnika invalidnina dogovoreno je na poslednjoj mirnodopskoj opštoj sednici Vrhovnog invalidskog suda Kraljevine Jugoslavije, 4. marta 1941. godine. Po toj odluci, sveštenici i predstavnici opštinskih i mesnih vlasti, koji su tokom evakuacije Srbije 1915. ostali na okupiranoj teritoriji, smatrali su se vojnim obveznicima Kraljevine Srbije i prema tom tumačenju vršili su svoje funkcije u „vojne svrhe“, tako da su oni i njihove porodice imali pravo na invalidnine.²¹ Uprkos izvesnom napretku, u kvantitativnom smislu, kada je reč o broju ljudi koji su imali pravo na invalidsku potporu, senke rata potisnule su ionako zapuštenu socijalnu politiku na margine interesovanja jugoslovenskih političara.

Finansijska politika države i udruženja ratnih invalida

Stvarni nivo navodne brige jugoslovenske države za invalidsku populaciju, koji je bio višestruko manji od neophodne egzistencijalne zaštite, može se ilustrovati podatkom da je između 1928. i 1933. godine za izdržavanje svih ratnih žrtava, a to znači kako vojnih invalida tako i svih porodica poginulih boraca, iz budžeta izdvojeno milijardu i pedeset tri miliona dinara. To pokazuje da je godišnje za njihove potrebe Kraljevina izdvajala oko 15,17 dinara po stanovniku. Poređenja radi, u 1929. godini za prosvetu se izdvajalo nedovoljnih 53,39 dinara po stanovniku. Vrlo skromna cifra, predviđena za zbrinjavanje invalida, još više se smanjuje kada se uzme u obzir da je svetska ekonomska kriza, koja je počela 1929. godine, negativno uticala na kurs dinara i prouzrokovala restriktivnu budžetsku politiku jugoslovenskih vlada. Tako su u budžetskoj 1929 / 1930. godini za invalidske potpore potrošena 332,000.000 dinara, a u 1932 / 1933. godini samo 96,000.000 dinara.²² Tokom 1934-1935. godine invalidi su, na ime potpora, prosečno primali samo 265 dinara mesečno, a to je bilo malo da bi im se omogućio iole pristojan životni standard. Oskudnost tih prihoda može se najbolje videti iz primera plate jednog radnika u Beogradu 1930. godine, koja se kretala u visini 1.400 dinara, a tada je za život prosečne radničke porodice u Beogradu bilo potrebno čak 1.900 dinara mesečno.²³ Drugim rečima, invalidske potpore, sa stanovišta onih koji su ih dobijali, predstavljale su samo manji deo ionako nedovoljnih prihoda za zbrinjavanje domaćinstava sa više članova. Dokle je ta nebriga išla, svedoči i činjenica da su pojedini ministri socijalne politike zloupotrebljavali novac iz Narodnog invalidskog fonda, koristeći ga za druge svrhe. Takvom politikom fond je bio oštećen za više od dvadeset miliona dinara, a time je dovedeno u pitanje primene propisa predviđenih invalidskim zakonom. Tokom 1935. godine fond je bio u opasnosti da

²¹ Arhiv Jugoslavije (AJ), fond Vrhovnog invalidskog suda Kraljevine Jugoslavije, 150 - 310. Rešenje okružnog suda u Nišu od 23. maja 1942. godine

²² „Izveštaj o radu u 1934-1935. godin“, str. 50. O budžetskoj politici Kraljevine u sferi prosvete opširnije videti: Ljubodrag Dimić, „Materijalna osnova školovanja u Kraljevini Jugoslaviji 1918-1941“, „Istorija 20. veka“, br. 1, Beograd 2001, str. 33-42.

²³ Podaci o platama u Beogradu prema: Peda J. Marković, „Beograd i Evropa 1918-1941. Evropski uticaji na proces modernizacije Beograda“, Beograd 1992, str. 36; „Izveštaj o radu u 1934-1935. godini“, str. 52.

se ugasi, pa se pomišljalo i na ukidanje do tada redovno izdavane božićne i uskršnje novčane pomoći invalidima.²⁴

Isplaćivanje redovnih i zaostalih invalidskih potpora nije se poboljšalo ni kada je ekonomska situacija postala mnogo povoljnija u poređenju sa godinama udara svetske ekonomske krize. Središnji odbor izveštavao je da je isplata potpora iz godine u godinu bila sve lošija. Isplate tokom 1934. bile su za 50% manje od 1933, a čak 70% manje u odnosu na 1932. godinu. Bila je to posledica politike Ministarstva finansija, koje nije ulagalo dovoljno napora kod finansijskih direkcija i poreskih uprava kako bi isplata bila pravovremena. I lični stavovi državnih službenika ometali su isplate. U Sarajevu je, zbog opstrukcija isplate, smenjen šef finansijske direkcije. Ministarstvo finansija pokušalo je da popravi situaciju objavljivanjem cirkulara sa zakonskom snagom da se potpore blagovremeno isplaćuju, odnosno da dinamika isplate bude prvih dana u mesecu za tekući mesec. I pored strogih kazni za ustanove, koje se ne bi pridržavale tih pravila, situacija se nije bitnije promenila. Nehat administracije išao je dotle da su postojali spiskovi sa imenima invalida kojima su nedostajali pojedini dokumenti a da oni nisu obaveštavani o tome da su na spisku i da im nedostaju papiri tako da nisu ni znali razlog obustavljanja isplate potpora. Sukob interesa Ministarstva socijalne politike i Ministarstva finansija reflektovao se vidnim razlikama u pristupu invalidskoj problematici. Ministarstvo finansija nije pokazivalo interesovanje da li se naređenja o isplati potpora sprovode, za razliku od Ministarstva socijalne politike koje je imalo običaj da interveniše u svakom pojedinačnom slučaju. Ukupan dug jugoslovenske države prema ratnim invalidima, do sredine 1935. godine, porastao je na više od sto miliona dinara, a to je u ono vreme bila ogromna suma novca. Dinamika isplata obično se kratkotrajno poboljšavala u drugoj polovini godine. Neubedljiva obrazloženja finansijskih institucija, da su za kašnjenje krivi opštinski sudovi koji nisu blagovremeno dostavljali spiskove osoba kojima se isplaćivala potpora, ili su se pravdali budžetskim deficitom, pokazivali su koliko su invalidi bili na marginama interesovanja državnih struktura. Poznavaooci socijalnih prilika predviđali su da će dugovanja porasti čak i do pola milijarde dinara. Bilo je i drugih vidova finansijskih zloupotreba invalida, koje država nije sankcionisala. Po zakonu o invalidima invalidnina se mogla otkupljivati. Pojedini invalidi prisiljavani su da potpisuju priznanice o otkupu potpora sa ovlašćenjem da se potpora isplaćuje osobama iz lokalnog okruženja koje su uticale na pozitivno sudsko rešenje o njihovoj dodeli, ili licima kod kojih su se usled egzistencijalne nesigurnosti zadužili. Brojnost takvih slučajeva svedoči da ni među invalidskom populacijom nije postojala raširena pravna svest o njihovim, zakonom utvrđenim, pravima i beneficijama. Kašnjenje otkupa uticalo je na osiromašenje invalida i na porast njihovog zaduživanja, pošto se od trenutka pozitivnog rešenja o otkupu do primanja otkupnine invalidnina nije uopšte isplaćivala. Zajedno sa raširenim zlenastvom, neredovna isplata otkupa invalidnina uticala je na poništavanje finansijskih efekata tog za URI veoma problematičnog dela Zakona o invalidima. Udruženje je predložilo da se mera otkupa invalidnina potpuno ukine zbog lošeg načina otkupljivanja i njegove „neracionalne upotrebe”. Ni sama država nije izdvajala dovoljno sredstava za otkup. Tokom 1933- 1934.

²⁴ „Izveštaj o radu u 1934-1935. godini”, str. 33-34.

godine, Ministarstvo finansija predvidelo je samo milion dinara za otkup invalidnina, dok se ukupna vrednost potraživanja otkupa tada popela na 7,5 miliona.²⁵

Česte promene ministara finansija u vladama nisu uopšte uticale na promenu vođenja restriktivne finansijske politike prema invalidima. Ni Milan Stojadinović, kao ministar finansija, nije imao sluha za povećanje budžetskih rashoda za socijalne potrebe. Zaustavio je namere Ministarstva socijalne politike da, u saradnji sa Ministarstvom vojske i mornarice, u Finansijski zakon za 1933 / 1934. godinu ubaci odredbe po kojima bi se pravo na invalidninu priznalo siromašnim majkama poginulih boraca sa više preživele dece. Tim odredbama tražilo se i povećanje poreskog cenzusa za dodelu invalidnina od postojećih 120 na 200 dinara osnovnog godišnjeg poreza za selo i 300 dinara za invalide iz urbanih sredina. Udruženje ratnih invalida dobilo je nepotvrđenu informaciju od neimenovanih ministara da je tom prilikom Stojadinović članovima vlade izjavio da je primio delegaciju invalida s kojom se dogovorio da se te izmene unesu tek posle izbora koji su bili održani u maju 1935. godine. Članovi URI opravdano su se pitali čija je delegacija primljena u Ministarstvo finansija pošto u to vreme, i pored brojnih pokušaja, nisu uspeali u namerama da ih Stojadinović primi.²⁶

Zato nije ni čudo što su invalidske organizacije bile prisiljene na pronalaženje dodatnih izvora prihoda, koji su omogućavali funkcionisanje udruženja i dopuštali povremenu, mada nedovoljnu, novčanu pomoć materijalno ugroženom članstvu. Jedna od značajnih aktivnosti Udruženja ratnih invalida bila je prikupljanje materijalne pomoći za podizanje Invalidskog doma. Fond, predviđen za tu svrhu, imao je skoro milion dinara.²⁷ Udruženje je sticalo prihode i od prodaje invalidskih značaka. Ono je imalo pravo da isplaćuje novac u visini do 500 dinara materijalne pomoći porodicama poginulih ratnika. Od prodaje lutrije udruženje je imalo prihod od 17.000 dinara. Povremeno su pomagani članovi porodica invalida sa nesređenim stambenim prilikama.²⁸

Udruženje se izdržavalo i od prodaje knjiga nemačkog kriminologa i velikog srpskog prijatelja Arčibalda Rajsa. Administracija i blagajnik Središnjeg odbora vodili su evidenciju kupoprodaje knjiga, a sekretar odbora pomagao je pri rasprodaji, podizao primerke iz Državne štamparije, pakovao naručene knjige, naplaćivao knjige tokom odsustva blagajnika udruženja i novac predavao blagajni.²⁹

Za vreme četvorogodišnjeg mandata, od 1924. do sredine 1929. godine, Središnji odbor snizio je budžet od 1.200.000 dinara godišnje na svega 600.000 dinara.³⁰ Iako se budžet smanjivao, stavka pomoći invalidima neprekidno je rasla, čak do premašivanja budžetskih prihoda. Dok je Središnji odbor do 1924. godine predvideo manje od 11.000

²⁵ "Izveštaj o radu u 1934-1935. godini", str. 105-109.

²⁶ Isto, str. 54, 56-57.

²⁷ 750.000 dinara tom fondu poklonio je princ Đorđe Karadorđević, a 250.000 dinara bile su obveznice investicionog zajma. O tome videti: Istina...str. 9.

²⁸ Isto, str. 10-16.

²⁹ Isto, str. 43.

³⁰ Isto, str. 21.

dinara, prema bilansu za pomoć invalidima, dotle se ta cifra, između 1927. i 1928. godine povećala na 1,256.310 dinara.³¹

Za pet godina delovanja, tokom dvadesetih godina prošlog veka, Središni odbor je drugim organizacijama i privatnim licima pozajmio 389.783 dinara, a ukupni petogodišnji prihod URI iznosio je 5, 944. 471 dinar, dok su rashodi bili nešto manji, u iznosu od 5,709.074, a to znači da je udruženje poslovalo sa čistim prihodom u vrednosti 235.397 dinara. Od tog novca, oko 2, 452. 083 otišlo je na pomoć invalidima, njihovim porodicama i na 19 stipendija za ratnu siročad koja se školovala na trošak udruženja. Manji deo prihoda iskorišćen je za pokrivanje troškova štampanja članskih knjižica i markica.³² Struktura donatora URI i njihovih priloga, tabelarno prikazana, izgleda ovako:

IME DONATORA	SUMA PRILOGA (U DINARIMA)
Kralj Aleksandar Karadorđević	150. 000
Ministarstvo socijalne politike	2. 070. 000
Dobrotvori i utemeljivači URI	218. 362
Prikupljeni prilozima za ratnu siročad	127. 030
Ukupno	2. 565. 392

Tabela br. 1. Suma donatorskih priloga, upućenih URI, između 1924 - 1929. godine.

Prema ciframa, može se utvrditi da je više od polovine ukupnih prihoda URI odlazilo na pomoć socijalno ugroženim porodicama invalida i poginulih ratnika.³³

Središni odbor imao je dosta veliku grupu dužnika. Većinu dužnika činili su oblasni odbori URI, koji su dugovali 86.602 dinara. Najveći dužnik bila je Zadužbina Dimitrija i Natalije Milojević koja je dugovala čak 944.998 dinara. Udruženje je investiralo u opremanje Zanatlijske zadruge u Zemunu, koja se krajem dvadesetih godina nalazila pod upravom Udruženja slepih. Uprava koja je određivala politiku URI pre 1924. potraživala je više od 300.000 dinara, a pod novom upravom izvršena je delimična likvidacija potraživanja, koja su svedena na 260.000 dinara.³⁴

Sredinom tridesetih godina nagomilavali su se materijalni problemi. Prema procenama Središnjeg odbora, oko 50% članova nije plaćalo članarinu, a za još 30% invalida članarinu su plaćali mesni ili oblasni odbori. Javno se zahtevalo da članovi daju članarinu. U suprotnom pretilo se da ne mogu da računaju ni na kakvu pomoć udruženja.³⁵ Među delegatima kongresa i najviših odbora URI 1935. godine postojala je

³¹ Isto, str. 23.

³² Isto, str. 29-31.

³³ Podaci iz tabele navedeni su prema: Istina..., str. 31.

³⁴ Isto, str. 32 - 34.

³⁵ „Izveštaj o radu u 1934-1935. godini”, str. 4, 23.

svest o potrebi jačanja materijalnih sredstava svih odbora u zemlji. Svest je bila posledica opadanja članstva posle donošenja Zakona o invalidima iz 1929. godine. Osipanje ljudi tumačilo se pojavom da su invalidi prve i druge kategorije zadovoljni zakonskim rešenjima, a da su invalidi nižih kategorija postali manje zainteresovani za rad udruženja, delom zbog toga što su izgubili pravo na invalidninu, a jednim delom zbog za njihove potrebe nedovoljno obimne materijalne pomoći URI socijalno ugroženim invalidima. Osećalo se to i u odluci mesnog odbora iz Rume da prekine sa radom pošto se invalidi iz tog mesta nisu uopšte interesovali za rad organizacije.³⁶ Smanjivanje članstva bilo je i posledica shvatanja samih invalida da je URI zadužen da im isključivo popravi materijalni status. Nedostajala je razvijena svest među samim invalidima o potrebi njihove ravnopravne integracije u društvene tokove.

Redovni godišnji troškovi URI, za materijalne i lične rashode mreže njihovih predstavništava, iznosili su 532.120 dinara. Postojale su stalne i privremene koncesije koje su obezbeđivale pouzdanih 100.000 dinara prihoda. Stalne prihode sticali su većinom preko kladionice za sportsko kladenje i Svipsteka, irske lutrije bazirane na konjskim trkama. Neprijateljski stavovi Jugoslovenskog nogometnog saveza prema kladionici za sportska kladenja uticao je na to da prihod od nje bude manji od očekivanog. Beogradska opština nije imala sluha za zahteve URI da im obezbedi prostor za kladionice pred sportskim objektima, tako da se do zemljišta na kome bi se podigao kiosk za kladenje došlo preko donacije beogradske Činovničke banke. Ostajalo je nerešeno pitanje kako obezbediti preostalih 432.000 dinara. To pitanje bilo je stalno otvoreno, jer, za razliku od drugih evropskih država, Jugoslavija nije predvidela, u socijalnom zakonodavstvu, instituciju državnog subvencionisanja ratničkih udruženja, pa ni onih koja su okupljale invalide. Do 1927. godine, URI se oslanjao na kvazidržavnu subvenciju, u visini od 4.000 dinara, koju im je uplaćivala Uprava monopola, a kada je ta mera ukinuta, prešlo se na druge vidove kratkoročnih finansijskih poduhvata o kojima izvori samo uopšteno svedoče. To je stvaralo povremene materijalne poteškoće. U takvim uslovima izostajala je često i očekivana podrška lokalnih vlasti. Tokom podizanja oporavišta na Zlatiboru i u Sokobanji, 1935. godine, URI je prošao kroz finansijsku krizu, jer je Uprava grada Beograda blokirala račune Udruženja u Državnoj hipotekarnoj banci. Pozadina blokade bila je u sudskom procesu koji se vodio protiv oblasnog odbora URI u Zagrebu, a pošto taj odbor nije raspolagao imovinom, blokirana su sredstva Središnjeg odbora. Blokada računa trajala je pet meseci, a za to vreme Središnji odbor dovršavao je oporavišta uz pomoć pozajmica. Drugi, mnogo drastičniji, primer dvostrukih merila društva prema invalidima ogledao se u agresivnoj javnoj kampanji protiv koncesije URI nad aparatima za kocku. Iza moralističkog zgražavanja štampe i javnog mnjenja nad takvim izvorima prihoda, skrivali su se poslovni interesi vlasnika kafana u unutrašnjosti zemlje i bivših industrijalaca koji su u prethodnom periodu sticali prihode od tih koncesija. Javno mnjenje bilo je pretežno konzervativnih pogleda i neosetljivo na činjenicu da su takve vrste prihoda invalidskih organizacija bile nešto uobičajeno u inostranstvu, pa čak i u susednoj Bugarskoj, gde su invalidi od njih zarađivali

³⁶ Isto, str. 3-5.

i do milion leva mesečno. Iako je problem ostavljen banskim vlastima, da ga rešavaju po svom nahođenju, većina banovina, sa izuzetkom Vrbaske, nije podlegla pritisku mnjenja, tako da se URI delom izdržavao od tog novca. Među manjim izvorima prihoda isticala se prodaja slika kraljevske porodice.³⁷

Vođenje finansijske politike URI podrazumevalo je i obnovu starih fondova koji su iscrpljeni tokom delovanja prethodnih središnjih odbora i za vreme komesarske uprave. Njima se zameralo što su zaveštanja, fondove i legats koristili kao obrtni kapital za pokrivanje tekućih rashoda i tako većinu fondova ostavili bez pokrića. Smatralo se da je ukupna nominalna vrednost svih fondova dostizala cifru od 3,100.000 dinara, ali su stvarna novčana sredstva, zbog neracionalne politike bivših upravljača udruženja, iznosila samo 285.000 dinara. Središnji odbor, postavljen tokom 1932. godine, imao je sasvim drugu koncepciju finansijske politike. Ona se zasnivala na korišćenju prihoda fondova dok se glavnica nije smela upotrebljavati. Iako se odbor žalio delegatima godišnje skupštine da je u obnovi iscrpljenih fondova postigao male rezultate, sredinom 1935. URI je, na papiru, imao devet fondova. Njihova nominalna vrednost bila je respektabilna uprkos činjenici da su fondovi za pomaganje invalidskog zadrugarstva, potpomaganje invalidskih zadruga, pa čak i rezervni fond glavne invalidske zadruge bili bez pokrića i praktično ugašeni. Tabelarno prikazana, vrednost glavnica fondova pokazuje porast u odnosu na ranije procenjenu nominalnu vrednost za 479.000 dinara.³⁸

NAZIV FONDA	GLAVNICA FONDOVA (U DINARIMA)
Fond za pomaganje invalidskog zadrugarstva	328.310
Fond za podizanje Doma invalida	1.238.308,89
Rezervni fond glavne invalidske zadruge	55.337,75
Fond „Kajmakčalan“	6.000
Fond vojvode Stepe Stepanovića	6.733
Fond Jovana i Kaline Kanare	412.103,50
Fond Vlade Markovića	25.532
Fond R. A. Rajsa	6.000
Fond za potpomaganje invalidskih zadruga	1.500.000
Ukupna vrednost svih fondova	3.579.145,14

Tabela br. 2. Glavnica fondova URI 31. jula 1935. godine.

Finansijska konsolidacija fondova vršila se gašenjem nerentabilnih i obnovom nekih starih fondova kao što su bili fond „Kajmakčalan“, fond Jovana i Kaline Kanare

³⁷ Isto, str.110-119.

³⁸ Podaci iz tabele navedeni su prema: „Izveštaj o radu u 1934-1935. godini“, str. 129.

i fond R. A. Rajsa. Predviđeno je da se Rajsov fond iskoristi za dodelu nagrada odličnim učenicima čiji su roditelji ratni invalidi. Fond Vlade Markovića bio je namenjen nagrađivanju odličnih đaka - pitomaca Doma invalida. To nije bio konačni broj fondova i legata. Dobrotvorke Udruženja Leposava Jovanović i Anica Živanović ostavile su testamentom legate u vrednosti 25.000, odnosno, 10.000 dinara s namerom da postanu jezgra budućih fondova. Osim njih, Središni odbor, stvarajući ostavštinu za budućnost, formirao je dva fonda. Prvi, fond blaženopočivšeg kralja Aleksandra, bio je namenjen, isto kao i fond Vlade Markovića, nagrađivanju najboljih učenika. Drugi fond imao je svrhu da finansijski podrži oblasne odbore udruženja u podizanju objekata za privremeni smeštaj invalida, sa dopunskim zadatkom da proširi ekonomske mogućnosti mesnih i oblasnih odbora. Između 1935. i 1937. godine Središni odbor obnovio je fond Đorđa Karađorđevića, čija su sredstva prvobitno bila namenjena podizanju Doma za invalide. Ukupna vrednost obnovljenog fonda od milion dinara u novcu i državnim obveznicama, posle izdvajanja sume neophodne za unutrašnje uređenje Doma, spala je na 626.000 dinara, od čega 400.000 u 4.443 obveznice 7% državnog zajma smeštenih u sefovima Jadransko-podunavske banke.³⁹

Članovi Središnjeg odbora URI su, tokom 1934-1935. godine radili na obezbeđivanju materijalne samostalnosti organizacije. Deo novca koji je bio uložen kod državne Hipotekarne banke, u ukupnom iznosu od 2,150.974 dinara, otišao je na podizanje dve stambene zgrade od 10 stanova u Beogradu. Izdavanje stanova trebalo je da udruženju donese 80.000 dinara godišnje rente. Drugi deo novca potrošen je na podizanje i opremanje dva odmarališta za klimatski oporavak ratnih invalida, u Sokobanji i na Zlatiboru, a predviđalo se da zajedno godišnje ostvare profit od 120.000 dinara. Računalo se i sa zaradom od raznih programskih aktivnosti Doma ratnih invalida, a njegov budući finansijski efekat procenjivao se na oko milion dinara zarade tokom jedne godine. Iz prihoda Doma i zarađenih sredstava Središnjeg odbora deo novca odvajao se u fond za pomoć oblasnim odborima. Politika Središnjeg odbora podrazumevala je i neka ograničenja. Njegovi članovi bili su protiv ideje da celokupno izdržavanje oblasnih odbora ide preko Središnjeg odbora, jer bi, po njihovom mišljenju, finansiranje iz centra URI umanjilo nezavisnost oblasnih tela i negativno uticalo na samostalno finansiranje akcija oblasnih i mesnih odbora. Smatralo se da bi odbori bili dovoljno finansijski samostalni ako bi im Središni odbor obezbedio kontinuirani godišnji prihod od milion dinara. Iz prihoda, u skladu sa planovima Središnjeg odbora da profesionalizuje udruženje, plaćali bi se sekretari i predsednici mesnih odbora.⁴⁰

Zadužbinarstvo, koje je u to vreme bilo rašireno, nudilo je mogućnosti za obezbeđivanje dela materijalnih sredstava usmerenih na poboljšanje položaja invalida. Središni odbor je, sa zadužbinom Rada Milutinovića, odnosno, placem koji se nalazio u vlasništvu udruženja, delimično rešio problem obezbeđivanja stalnih prihoda pomoću izdavanja stambenog prostora. Jedan od brojnih primera lošeg odnosa lokalnih

³⁹ „Izveštaj o radu u 1934-1935. godini”, str. 128-133; „Rad URI tokom 1935-1937. godine”, str. 46.

⁴⁰ „Izveštaj o radu u 1934-1935. godini”, str. 8-11.

vlasti prema invalidima i njihovim organizacijama bio je izbegavanje beogradske opštine da udruženju isplati novac za podizanje trotoara na po nalogu vlasti oduzetom delu zemljišta Milutinovićeve zadužbine. Na tom placu podignute su dve zgrade sa deset dvosobnih stanova. Prihodi od izdavanja bili su stalni i kretali su se do 10% vrednosti uloženog kapitala. Ukupna vrednost zadužbine, placa od 400 kvadrata i stare kuće u Kursulinoj ulici, procenjivala se na 180.000 dinara. Do sredine 1935. godine Središni odbor URI imao je 172.225 dinara prihoda od izdavanja tih stanova. Milutinovićeve zadužbina služila je i za dodelu nagrada uspešnim učenicima iz porodica invalida. Bilo je i zadužbina koje su svojim nerentabilnim poslovanjem opterećivale ljude koji su o njima brinuli. Zaduzbina Dimitrija i Natalije Milojević bila je pod stalnim pritiskom dugovanja milionskih suma novaca Hipotekarnoj banci. Izbegavalo se prihvatanje zaveštanja još živih osoba, jer su ta zaveštanja bila pretežno povezana sa zahtevom da se Udruženje angažuje na nekim poslovima u korist davaoca eventualne zadužbine.⁴¹

Novčani prilozi dobrotvora i utemeljivača bili su važan preduslov za uspešno funkcionisanje URI. Između 1932. i 1935. godine tim putem je sakupljeno 84.500 dinara, od čega su utemeljivači dali 8.000 dinara ili 9,46%, dok je ostatak novca, u visini od 76.500 dinara ili 91,54%, došao od dobrotvora. Zauzvrat, udruženje im je davalo godišnje parastose i postavilo je njihove fotografije u svečanoj sali za sednice. Po nacionalnoj strukturi dobrotvori i utemeljivači bili su isključivo Srbi, a odsustvo Slovenaca i Hrvata primetno je tim više što su, u poređenju sa Srbima, imali veći finansijski, pa i privredni, kapital.⁴² Ako se uzme u obzir da je URI bila jugoslovenska organizacija, sa filijalama na celoj državnoj teritoriji, jasno je da se ekonomski partikularizam zapadnih delova Jugoslavije ogledao i u toj više privatnoj nego javnoj oblasti socijalne politike. Socijalna struktura pojedinaca, dobrotvora i utemeljivača, odražavala je materijalno stanje i društvenu svest dela srpskog građanstva. Od 31 lica, većinom pokojnika, koje su njihove porodice upisale u red dobrotvora i utemeljivača, njih 10 (32,25%) bili su oficiri ili su pripadali oficirskim porodicama. Istovetan broj i procenat (10, odnosno, 32,25%) odlazio je na državne i privatne činovnike. Na trećem mestu po broju dobrotvora i utemeljivača (4 ili 12,90%) bili su trgovci. Daleko manje zastupljene (sa samo jednim čovekom ili 3,22%) bile su profesije lekara i advokata. Dobrotvorstvo nije bilo rezervisano isključivo za pojedince. Na listi dobrotvora našlo se šest firmi i institucija (19,35%), od kojih je Narodna banka dala 10.000 dinara. Za dve osobe (6,45%) nisu navedena zanimanja niti drugi relevantni podaci. Istaknuto mesto među dobrotvorima i utemeljivačima pripadalo je kralju Aleksandru Karađorđeviću, koga su razne institucije i udruženja posthumno četiri puta upisivale za dobrotvora, sa ukupnim iznosom od 8.000 dinara. Podatak te vrste pokazatelj je politizacije funkcije

⁴¹ Isto, str. 120-127.

⁴² Istraživanja pokazuju da su se tokom 1928. godine od ukupnog jugoslovenskog privrednog kapitala, od oko 2,5 milijarde dinara, čak 2 milijarde nalazile u zagrebačkim bankama. O tome videti: Branislav Gligorićević, „Jugoslovenstvo između dva svetska rata”, *Jugoslovenski istorijski časopis*, br. 1-4, Beograd 1986, str. 87.

dobrotvora, ali i plod stvaranja i održavanja kulta ličnosti poginulog monarha. Polna struktura utemeljivača i dobrotvora, među kojima je bilo šest žena, što je 19,35% od ukupnog broja, pokazuje nivo humanosti koji je prevazilazio uobičajene barijere patrijarhalnog društva. Tako se i na ovom planu iskazivala sklonost „nežnijeg pola” da svoj društveni status podiže i jača radom i brigom na humanitarnom polju koje je, tokom većine srpskih ratova u 19. i 20. veku, bilo dobrim delom prepušteno ženama. Među kasnijim dobrotvorima 1937. godine nalazio se i kralj Petar Drugi. On je za Dom invalida priložio znatnu sumu od sto hiljada dinara.⁴³

Nacrt novog budžeta URI, za period 1935-1937. godine, predviđao je povećanje za 167.000 dinara, tako da je iznosio 699.000 dinara. Veliki deo novca, po tom nacrtu, odlazio bi na troškove povezane sa aktivnostima Doma invalida.⁴⁴

Rezultati rada Središnjeg odbora, koji je izabran 1932. godine, na finansijskoj konsolidaciji udruženja mogu se sažeti u dva podatka: za sobom je ostavio ukupni kapital od 22.000.000 dinara, a obezbedio je stalni godišnji prihod od 1.500.000 dinara.⁴⁵ To nije bilo dovoljno sredstava za ostvarivanje svih planiranih poduhvata, ali je ipak ostvaren znatan pomak u poređenju sa materijalnim i finansijskim poteškoćama URI tokom treće decenije 20. veka.

Pravni i finansijski položaj invalida u Kraljevini Jugoslaviji ukazivao je na nespremnost i nesklonost političkih struktura da se suoče sa potrebom invalida da svoje stavove izraze aktivnim učešćem u svim oblastima života, a to najbolje svedoči o postojanju predrasuda prema njima, ali i o zapostavljanju njihovih interesa.

Summary

Legal and financial conditions of the war invalids in the Kingdom of Yugoslavia 1921-1941

Throughout the inter-war period, the state strived to reduce the already scarce social welfare benefits for the invalids. Over 50.000 war invalids were registered, but one reckoned with up to half a million of them. The double standards of social and state institutions were manifest in constant legal discrimination of the war invalids. The invalid courts who should have dealt with the juridical aspects of the matter did not function satisfactorily. The disabled persons lived on the verge of starvation. They

⁴³ „Izveštaj o radu u 1934 -1935. godini, str. 134-137; „Rad URI tokom 1935-1937. godine”, str. 46.

⁴⁴ „Izveštaj o radu u 1934 -1935. godini”, str. 182-186.

⁴⁵ Isto, str. 19.

lived by meager and irregular support for the invalids. In somewhat better situation were war invalids members of the Union of the war invalids who lived by donations, rents, and interests of various funds, although some ministries and local authorities occasionally arbitrarily limited their legally guaranteed rights.